

KİTAP KRİTİĞİ

DİJİTAL OKURYAZARLIK: ARAÇLAR, METODOLOJİLER, UYGULAMALAR VE ÖNERİLER

Abdulkerim GÜN¹

Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.12.2023

Book Review / Kitap Kritiği

Editörler:

Prof. Dr. Şeref Sağıroğlu

Prof. Dr. Halil İbrahim Bülbül

Dr. Ahmet Kılıç

Dr. Mustafa Küçükali

Nobel Yayınevi, Ekim 2020, XXII + 498 sayfa

ISBN: 978-625-406-591-0

E-ISBN: 978-625-406-592-7

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Dr., abdulkerim.gun@btk.gov.tr (ORCID: 0000-0002-8837-3500)

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında teknolojinin hızla gelişmesi ve akıllı cihazların artmasıyla “dijital dünya” günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu dijital dünya birçok fırsat sunmakla birlikte, beraberinde riskler ve tehditler de meydana getirmektedir. Bireylerin dijital dünyayı anlamaları, fırsatlarını değerlendirerek bunlardan faydalanmaları ve gündelik yaşantımızın neredeyse tamamında iç içe olduğumuz teknolojiyi etkin ve verimli bir şekilde kullanmaları “dijital okuryazar” olmalarına bağlıdır.

Literatürde genel anlamda teknolojiyi kullanarak dijital ortamlarda bilgiye erişme, değerlendirme ve organize etme becerisi olarak tanımlanan “dijital okuryazarlık” kavramı, farklı dijital teknolojilerin etkin, güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dijital okuryazarlığı bilişsel, sosyo-duygusal ve teknik beceriler olarak üç beceri boyutunda değerlendirmek mümkündür (Martin, A. 2008: 151-176).

Teknolojik değişimlerin hızlı bir şekilde insan hayatına etkilerine yönelik toplumda bilinç oluşturmak amacıyla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2019 yılında başlatmış olduğu “Açık Kaynak Dijital İçerik Üretme Projesi” kapsamında açık kaynak olarak yayınlanan “DİJİTAL OKURYAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler” kitabı ile bireylerin internet ve iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatları ve riskleri bilmesi, fırsat ve tehditler konusunda farkındalıklarının artırılması, kullanım becerilerinin geliştirilmesi, tehdit ve tehlikelerinden korunabilmesinin yanı sıra gelişen ve değişen internet terminolojilerini, dünyasını, altyapısını, uygulamalarını, oluşturacağı olumlu ve olumsuz etkileri, davranışları, kullanım ve paylaşım etiğini, etkin ve efektif kullanımını, mahremiyet ihlallerini ve korunma yöntemlerini bilmelerinin amaçlandığı görülmektedir.

Her türlü bilgiye dijital erişimin hızla arttığı son yıllarda dijital okuryazarlık ile birlikte gündeme gelen bir başka olgu da açık erişim (açık kaynak) kavramıdır. Açık kaynak Budapeşte Açık Erişim İnisiyatifi tarafından; “dijital ortamdaki içeriğin finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, metinlere bağlantı verilebilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” olarak tanımlanmaktadır (TÜBİTAK ULAKBİM, Erişim: 19.09.2023). Bu yönüyle bakıldığında ise incelemesi yapılan kitabın, bu alanda uzman ve akademisyenlerin bilgi birikimi

ve deneyimlerini akademik olarak bir araya getirerek kişisel ve kurumsal farkındalıkları artırmak, öğrenme kültürünü geliştirmek, yaygınlaştırmak ve açık kaynak paylaşımına katkı sunmak amacıyla hazırlandığını söylemek mümkündür.

DİJİTAL OKURYAZARLIK:

ARAÇLAR, METODOLOJİLER, UYGULAMALAR VE ÖNERİLER

Editörleri tarafından üniversiteler başta olmak üzere bu alanlarda bilgi birikimi, deneyimi ve uzmanlığı olanların bir araya getirilmesi ve kişisel, kurumsal ve ulusal farkındalığın artması amacıyla “Ülke İçin Dijital Okuryazarlık” konusunda kaynak oluşturma girişimi olarak nitelenen eser, 13 farklı bölümden oluşmaktadır. Kitap bölümlerinin içeriklerine bakıldığında ise sosyal ağlar, güncel internet teknolojileri, internet ve inovasyon, taşınabilir teknolojiler, toplum ve insan, bilişim etiği, dijital ortamda sağlık, teknoloji ve hayat boyu öğrenme, bulut bilişim, geleceğin eğitim-öğretim teknolojileri, açık kaynak teknolojilerini kullanma, öğrenme analitikleri, açık kaynak içerik geliştirme ve kullanma becerileri, dijital çağda öğrenme ve öğretme, dijital dönüşümde kazanılması gereken rol ve beceriler; dijital çağda sosyallik, asosyallik, dijital güvenlik ve mahremiyet konularının irdelenerek fayda ve risklerinin tartışıldığı görülmektedir.

Kitabın her bölümü kendi içinde giriş, konu başlıkları, sonuç ve kaynakça bölümleri halinde makalelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda internet ve bilişim teknolojilerinin bilinçli, güvenli ve etkin bir şekilde kullanılarak toplumsal farkındalık oluşturulması ve açık kaynak pozitif içerik üretilmesi bağlamında konuyu her yönüyle ele alan kapsamlı bir eser olması bakımından kitabın literatüre önemli bir kaynak olarak katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kitabın bölüm yazarlarına bakıldığında; bu alanda eğitim almış, alana katkı sağlayan uzmanlar ve akademisyenler ile üst düzey yöneticilerden oluştuğu görülmektedir.

Kitabın birinci bölümünde editörlerin yazarlığını üstlendiği “Dijital Okuryazarlık ve Ötesi” başlıklı makale mevcuttur. Dijital dünyaya bakış, dijital ortam bileşenleri, dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık kavramlarının irdelendiği makalede “Maslow Hiyerarşisi Bağlamında Dijital Okuryazarlığın Ötesi” alt başlığında bireylerin dijital okuryazar olmasının faydaya, toplumsal refaha ve mutluluğa, gelişmeye, ticarete, kaliteye, verimliliğe, ekonomiye dönüşmesi için yeterli

olmayacağını belirtilerek alternatif bir kavram olarak “dijital okur-yazar- sever-üretir-yönetir-paylaşır-satar” önerisi dikkat çekmektedir. Ayrıca açık kaynak kavramının ve örneklerinin incelendiği makalenin sonuç bölümünde yazarların 38 maddelik önerileri bulunmaktadır.

“Bilgi okuryazarlığı” başlıklı ikinci bölümde, çeşitli okuryazarlık tanımları ve kapsadıkları beceriler incelenerek bilgi okuryazarlığı kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda ele alınan okuryazarlıkları; “Bilgi Okuryazarlığı”, “Medya Okuryazarlığı”, “Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı” olarak üç başlıkta inceleyen yazar, bilgi okuryazarlığının diğer okuryazarlık çeşitleri için ortak bir zemin oluşturduğunu belirtmektedir. Devamında bilgi okuryazarlığının önemi ve topluma katkısı irdelenerek ilgili becerilerin kazandırılmasına dair karşılaşılan zorluklara değinildikten sonra yazar tarafından farkındalık sağlamak amacıyla yeni çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Kitabın üçüncü bölümünde “Çevrim İçi Bilgi Arama” başlığı altında bölüm yazarı tarafından arama motorlarının çalışma mantığı açıklanarak, internette araştırma yaparken kullanılacak arama operatörleri, gelişmiş arama seçenekleri ve alternatif arama motorlarından tablolar ve görseller eşliğinde bahsedilmiştir. Çevrim içi kaynaklardan edinilen bilgilerin güvenilirliğinin değerlendirilmesi gibi hususlara yer verilen bölümde bölüm yazarı tarafından kullanıcılara ve alan yazına katkı sağlayacak önerilerde bulunulmuştur.

İki yazar tarafından oluşturulan “İnternet Becerileri ve Türleri” başlıklı kitabın dördüncü bölümünde ise internet becerilerinin ne olduğu, önemi, türleri, ölçülmesi ve internet riskleri üzerindeki etkisi konuları üzerinde durulmuştur. 21. yüzyıl dijital becerilerini, Bilgiye Dayalı Dijital Beceriler, İletişime Dayalı Dijital Beceriler, İş Birliğine Dayalı Dijital Beceriler, Eleştirel Düşünmeye Dayalı Dijital Beceriler, Yaratıcılığa Dayalı Dijital Beceriler, Problem Çözmeye Dayalı Dijital Beceriler olarak altı başlıkta irdeleyen yazarların, internet alt beceri türlerini ise Van Deursen (2010) tarafından sınıflandırılan formal internet becerileri, informal internet becerileri, operasyonel internet becerileri ve stratejik internet becerileri şeklinde ele aldıkları görülmektedir. Ayrıca internet becerilerinin ölçülmesine yönelik “performans testi” ve “kişisel raporlama” konularına değinen yazarlar her iki ölçüm yönteminin de avantaj ve dezavantajlarını detaylı olarak irdelemişlerdir. Sonuç bölümünde ise ailelere, eğitimcilere ve çocuklara yönelik farklı başlıklarda önerilerde bulunulmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde “Dijital Haklar ve Sorumluluklar” başlığı altında güvenilir ve dengeli bir dijital yaşam için, internetin tüm paydaşlarının kurallarını oluşturması, düzenlemeler yapması, dijital hak ve sorumluluklarının bilincinde olması gerektiğinden bahisle dijital vatandaşlık, dijital hak ve dijital sorumluluk konularının kavramsal çerçevesini ortaya koyulmuş ve şekillerle desteklenerek maddeler halinde alt başlıklara ayrılan kavramların içeriği tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tablo halinde tüm internet paydaşlarının sorumluluklarına yönelik önerilerin kategorik olarak ayrılarak verildiği, ardından da geleceğe yönelik öneriler başlığı altında konunun muhataplarına katkı sağlayacak tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir.

“Dijital Dünyada Bilgi Güvenliği ve Mahremiyet” başlıklı kitabın altıncı bölümünde, mahremiyet kavramından hareketle dijital dünyada mahremiyete yönelik tehditler ve ihlallerin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de dijital mahremiyetin korunmasına yönelik yapılan çalışmalara değinilen bölümde, sosyal ağ ortamları, bulut teknolojileri ve mobil teknolojilerin kullanımı kapsamında dijital ortamda mahremiyetin korunmasına yönelik öneriler detaylandırılmıştır. Bilgi güvenliği ve mahremiyet farkındalığının kazandırılması sürecinde çocuklar, gençler ve yetişkinler için önerilerden oluşan sonuç bölümüyle tamamlanan çalışmada, araştırmacılara somut örneklerle rehberlik edecek unsurlar mevcuttur.

Kitabın yedinci bölümünde ise tüketicinin dijital ortamda korunmasına yönelik olarak ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerilerinin hukuki açıdan ele alındığı “Dijital Ortamda Tüketici Haklarının Korunması” başlıklı makale yer almaktadır. Tüketici haklarının temel bilgileri kavramsal olarak aktarıldıktan sonra bilgi teknolojilerindeki gelişimin hukuki etkilerinin tartışıldığı makalede elektronik ticaret (e-ticaret) çeşitleri açıklanarak tüketici hukuku yönünden mevzuat değerlendirmesi yapılmıştır. Nesnelerin interneti, büyük veri, bulut teknolojisi ve yapay zekâ gibi unsurların detaylı bir şekilde ele alındığı makalede, bu teknolojilerin tüketiciler üzerinde ne gibi yansımaları olduğu ortaya konulmaktadır. Farklı bir alt başlık altında tüketiciyi koruyan hukuki düzenlemeler ve bu düzenlemelerin dijitalleşme çağında yeterliliği sorununun da irdelenmesinin akabinde tüketicilerin dijital ortamda korunmalarına yönelik olarak mevzuatta yenileme çalışmasının yapılmasının öneri olarak sunulduğu görülmektedir. Bilginin, elektronik ortamda gerçekleşen işlemlerin ve alışverişlerin başarılı olması için esas unsur olduğunu vurgulayan yazar tarafından ayrıca sonuç ve öneriler

bölümünde e-ticaret sektörü, endüstri 4.0 teknolojileri ve fikri mülkiyet hukuku konularında çeşitli öneriler sunularak tamamlanan bölümün dijital ortamda tüketici haklarının korunması hakkında araştırmacılara faydalı bir kaynak olacağı değerlendirilmektedir.

Kitabın sekizinci bölümü, artan dijital teknoloji kullanımı sonucu karşılaşılabilecek sağlık problemleri ve bu problemlerle başa çıkmaya yardımcı olacak bilgilerin paylaşıldığı “Dijital Teknoloji Kullanımının Sağlık Üzerine Olumsuz Etkileri” başlıklı makaleden oluşmaktadır. Teknolojik cihazların çocukların sağlığı açısından olumlu ve olumsuz etkileri üzerine tartışmaların son yıllarda gittikçe arttığı Türkiye’deki durumun araştırma raporları bulguları ve grafiklerle desteklenerek açıklandığı makalede, kullanılan teknolojik araçların sağlık üzerindeki etkileri tartışıldıktan sonra dijital teknoloji kullanımı ile ilişkili görülen sağlık problemlerinin kas iskelet semptomları, fiziksel inaktivite, obezite, uyku bozuklukları, vizüel ve kardiyovasküler sistem problemleri ve bağımlılık başlıkları altında değerlendirildiği görülmektedir. Makalenin sonuç bölümünde ise dijital teknoloji kullanımının sağlık üzerine olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik ailelere, eğitimcilere ve çocuklara olmak üzere üç başlık altında öneriler sunulmaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümü “Okul Çağı Çocukların Eğitiminde Mobil Aygıtlar ile İnternetin Etkin Kullanımı” başlığı altında okul çağındaki çocukların eğitiminde teknolojinin bilinçli ve güvenli biçimde kullanılmasına yönelik tespit ve önerilerin yer aldığı makaleden oluşmaktadır. Mobil aygıtlar ile internetin okul çağındaki çocukların gelişim süreçlerine etkilerinin literatür ışığında ortaya konulduğu makalede, yazar tarafından çocukların bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımının nasıl destekleneceğinin detaylı bir şekilde açıkladığı görülmektedir. Öğretim süreçlerinde doğru ve etkin teknoloji kullanımının çocuklar üzerinde olumlu etkisinin olduğunun vurgulandığı makalenin sonuç bölümünde ebeveynlere ve öğretmenlere ayrı alt başlıklar altında öneriler yer almaktadır. Ebeveyn ve öğretmenler tarafından makalede yer alan tespit ve önerilerin dikkate alınması ve uygulanmasının çocukların dijital okuryazarlıklarının gelişimine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

“Dijital Çağda Sosyal Asosyallik: Sosyotelizm (Phubbing)” başlıklı onuncu bölümde yazarlar tarafından dijital çağda asosyallığe sebebiyet veren sosyotelizm (phubbing) kavramı, sebepleri ve sonuçları detaylı olarak incelenerek örneklandırılmıştır. Cep telefonlarının hayatımıza olan olumlu ve olumsuz etkilerinin ele

alındığı bölümde, phubbing davranışının cep telefonları ile olan ilişkisine değinildikten sonra teknolojik bağımlılık türleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Gerek kişilerarası ilişkilerde gerekse okul/iş ortamında istenmeyen durumlara sebebiyet veren sosyotelizmin sebepleri ve olası sonuçlarının incelendiği makalenin sonuç bölümünde yazarlar, bu davranışın sıklıkla ortaya çıktığı eğitim, aile ve arkadaş ortamları için ayrı ayrı öneriler ortaya koymuştur. Literatürde oldukça yeni bir kavram olan Sosyotelizm (phubbing) gibi davranışsal bozukluklarının hızla artmasından dolayı bölüm makalesinin yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceği değerlendirilmektedir.

Kitabın on birinci bölümünde “Eğitim Amaçlı İnternet Kullanımı” başlıklı makale yer almaktadır. Söz konusu makalede internetin eğitim amaçlı kullanılması, eğitim ve internet ilişkisi, eğitimde bilgi ve iletişim teknolojileri entegrasyonunun önemi, internet tabanlı eğitim ve internet destekli eğitim teknolojilerinin neler olduğu, gelişimi ve farkları, internetin eğitimde meydana getirdiği ve getireceği gelişmeler ele alınarak internete dayalı öğrenme ortamları, farklı kategorilere ait Web 2.0, Web 3.0 vb. araçları, sosyal ağları eğitsel amaçlı kullanma, uzaktan eğitim, harmanlanmış öğrenme, ters yüz edilmiş sınıflar, kitlesel açık çevrim içi dersler, mobil öğrenme kavramları, internet tabanlı eğitim teknolojilerinin geleceğine yönelik çıkarımlar ile eğitim amaçlı internet kullanımı konuları açıklanmıştır. Bireylerin 21. yüzyıl becerilerine sahip olarak donatılmaları için eğitimcilerin ve okul sisteminin de bu becerilere uygun olarak yapılandırılması gerekliliğinin vurgulandığı sonuç bölümünde, yazar tarafından ailelere, eğitimciler ve gençlere yönelik öneriler sunulmuştur.

Kitabın on ikinci bölümünü, inovasyon, inovasyon yönetimi ve inovasyon süreci kavramları üzerinde durarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin inovasyon üzerindeki yansımalarının tablo ve görseller ile zenginleştirilerek özetlendiği “İnternet Girişimciliği ve İnovasyon” başlıklı makale oluşturmaktadır. Makalede ayrıca girişimcilik kavramı izah edildikten sonra internet girişimciliği ve internet girişimciliği süreci açıklanmıştır. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak girişimcilik ve inovasyon faaliyetlerinin nasıl başarılabileceğinin açıklandığı makalenin sonuç bölümünde ise inovasyon stratejilerinin dijitalleşmenin getirmiş olduğu dönüşüm ve değişim düşünülerek yeniden tasarlanması gerektiği üzerinde durularak önerilerde bulunulmuştur.

Son günlerde özellikle sosyal medya üzerinde sıkça karşılaştığımız bir konu-

nun ele alındığı kitabın on üçüncü bölümünde “Hakikat Ötesi (Post-Truth) Çağda Yeni Medyada Yalan/Sahte Haberle Mücadele” başlıklı makale yer almaktadır. Dijital medya okuryazarlığı bağlamında önemli bir konu olarak ortaya çıkan “yeni medyada yalan haber” kavramının ele alındığı bölümde, internetin ve sosyal medyanın gelişimi açıklanarak yeni medyada haber üretimindeki değişimin değerlendirildiği görülmektedir. Yalan haberin internette çabuk yayılması, yayılma yöntemleri ve görüntü manipülasyonu konularının örnek görsellerle birlikte aktarıldığı makalede yalan haberlere karşı alınan tedbirler, hukuki düzenlemeler ve uygulamalardan bahsedilerek bireylerin iyi birer dijital okuryazar olmaları ve interneti bilinçli kullanmalarının büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Yalan haberi tespit etmeye yarayacak ipuçlarının verildiği sonuç bölümünde ise resmî kurum, kuruluş ve doğrulama platformları ile ilgili mekanizmaların da yazar tarafından derlenerek okuyuculara aktarıldığı görülmektedir.

SONUÇ YERİNE

İnternete dayalı teknolojilerin ve dijital okuryazarlığın toplum yaşamının önemli bir bileşeni haline geldiği günümüzde, dijital dünyanın yenilikçi çıktılar üretme noktasında da birçok üstünlük sunduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte sakıncalı ve zararlı içerikler, ortamların istismar amaçlı kullanımı, etik sorunlar, güvenlik riskleri, mahremiyet ihlalleri ve sağlıksız kullanımı gibi unsurlar bu teknolojilerin olumsuz yönleri olarak öne çıkmaktadır. Bu sebeple dijital dünyanın fırsatlarından faydalanarak doğru anlamak, teknolojinin getirebileceği risklerin farkında olarak etkin ve verimli kullanmak için iyi bir dijital okuryazar olmak oldukça önemlidir. İşte bu noktada Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından başlatılan “Açık Kaynak Dijital İçerik Üretme Projesi” kapsamında hazırlanan “DİJİTAL OKURYAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler” isimli kitabın, açık kaynak felsefesinin ve yaklaşımının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması neticesinde “Dijital Okuryazarlık” konusunda zengin içerik üreterek literatüre ve okuyuculara olumlu katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Sağiroğlu Ő., Bülbül H.İ., Kılıç A. ve Küçükali M. (Ed.) (2020). *DİJİTAL OKUR-YAZARLIK: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler* (1.basım). Nobel Akademik Yayıncılık

Martin, A. (2008). *Digital Literacy and the “Digital Society”*, C. Lankshear & M. Knobel (Ed.). *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* s.151-176

TBTAK, Ulakbim <https://confluence.ulakbim.gov.tr/pages/viewpage.action?pageId=116753127> Erişim: 19.09.2023

Van Deursen, A. J. (2010). *İnternet Skills: vital assets in an information society: Gildeprint*